

organizacije po vseh krajih. Ostale so posamezne celice in celo nedotaknjene partijske organizacije. Zato je bila mogoča obnovitev pokrajinske partijske organizacije in pokrajinskega vodstva v Sloveniji že v letu 1931.*

Komunistična partija je bila po desetih letih obstoja in borbe tako zasidrana v delavstvu in ljudskih množicah in imela med njimi vpliv in ugled; od tod je črpala vedno nove člane, nove kadre, ki so stopali namesto izpadlih borcev. Organizacijske vezi so se utegnile kdaj pretrgati, posamezne organizacije so utegnili kdaj razbiti, toda idejna zveza proletarcev s partijo se ni pretrgala nikoli. Ni jenjala politična kontinuiteta, ni usahnil kader vedno rastočih in k partiji pristopajočih zavednih ljudi iz vrst delavstva in napredne inteligence. Zato je partija vedno znova vstajala iz množic, obnavljala svoje zveze in praktično delo.

France Klopčič

* Leta 1931 je deloval v Sloveniji Jovan Veselinov, sedanji član CK Zveze komunistov Jugoslavije.

MED KNJIGAMI

STRITARJEVA PISMA

Prav vsak nov zvezek naših domačih klasikov, kot pravimo po navadi široko zasnovani ediciji »Zbranih del slovenskih pesnikov in pisateljev«, nam pripravlja radosten dan in daje dober obet. Kako tudi ne, saj gre ne le za založniško pobudo, kakršne pred to še ni bilo pri nas, temveč tudi že za čisto konkreten rezultat te pobude, za devetinpetdeset zajetnih, z vso skrbjo in z nič manjšim znanjem pripravljenih knjig. Ravno ta zadnji, devetinpetdeseti zvezek, pa bolj kot katerikoli prej vabi k razmišljanju o pomenu in o ceni te zbirke, saj je po nekaterih vsaj po obsegu skromnejših serijah (Gregorčič, Kette, Murn) sklenjena prva velika vrsta: Stritarjevo delo v desetih zvezkih! Vendar tak razmislek o pomenu in o ceni teh knjig kaj rad — in ravno ob Stritarju je nemara več povoda za to kot na primer ob Trdini ali pa ob Zupančiču — odpre vprašanje, ki je prav toliko živo kot neprijetno, vprašanje o razmerjih in o prednostih v tej zbirki, vprašanje, ki bi ga lahko na kratko in najbolj naravnost zapisali takole: Kaj pa Cankar? Kako je mogoče, da so dočakali nekateri pisatelji, katerih delo ne vzdrži kajpada nobene primerjave z njegovim, svoje zbrano delo celo že pred izidom prvega zvezka Cankarja? In da izhaja zunaj te zbirke, nekje ob robu, Cankarjevo »Izbrano delo«, ki je v svoji tako okrnjeni podobi že cela tri leta suha veja naše založniške dejavnosti?

To živo vprašanje kajpada noče in tudi ne more zmanjševati pomena in vrednosti drugih izdaj te zbirke, tudi Stritarjevega Zbranega dela ne. Ne glede na to, kakšna so danes in kakšna bodo v prihodnosti pota naše literature, bo vselej veljala Prijateljeva sodba, da je bil Josip Stritar dolgo vrsto let »osrednja postava slovenske književnosti«, lahko bi celo rekli slovenske kulture. In še posebej je veljava te izdaje v tem, da je prva kritična, znan-

stvena; edino pred to je pripravil pisatelj sam ob koncu prejšnjega stoletja in razumljivo je, da so ga vodili pri tem zgolj ali vsaj predvsem osebni kriteriji; Prijateljeva izdaja, pripravljena s skrbnim znanstvenim aparatom, pa je ostala žal samo zasnova.

Urednik nove izdaje, dr. France Koblar, si je zadal nalogo, »prikazati to najobsežnejše in najraznovrstnejše delo v našem starejšem slovstvu, ga organsko urediti in pojasniti ter notranje skleniti, kakor je nastajalo«. Opiral se je sicer na Stritarjevo izdajo, vendar je vedel, da bo marsikaj treba »dopolniti in preurediti, zakaj pesnik je imel še ozire na svoj čas, medtem ko danes odločajo predvsem stvarni zgodovinski vidiki«. In tako je pred nami razgrnil in ocenil vse, kar je Stritar napisal: od prvih verzov in vseh tistih pesmi, ki so »prav dokumentarno gradivo slovenske kulturne zgodovine«, in od pripovednih del, ki res da ne stojijo v samem vrhu naše lepe književnosti, so pa značilna za pisateljev umetnostni nazor in za čas, iz katerega so zrasla, preko svojevrstnih poskusov v dialogih, ki imajo veliko večji pomen za razvoj domače odrske književnosti kakor se po navadi misli, do tako pomembnih, četudi danes malo branih spisov, kot so Kritična pisma ali Pogovori, vse do zgodb, ki jih je pisatelj v svoji jeseni namenil mladini in do izpovedi v korespondenci. Vse to delo Josipa Stritarja pa spremlja delo Franceta Koblarja, delo, objavljano v drobnem tisku ob koncu vsakega zvezka; delo, ki ga je po obsegu za celi dve knjigi in ki bi mu šlo po teži veliko tehtnejše ime, kot je naslov »Opombe«, saj je na teh straneh razen samih komentarjev tudi veliko, zelo veliko odstavkov, ki bi jih lahko take, kot so, prepisali v bodočo monografijo. S to svojo študijo, kar Koblarjeve opombe v veliki meri so, je urednik Zbranega dela upravičil svojo tezo, da namreč ponovna ureditev Stritarjevega dela ni nikak muzejski opravek, marveč »ima namen prikazati svojstveno zgodovinsko gibanje, ki sta ga povzročala duhovni napor kvišku stremečega posameznika ter uveljavljanje sil, ki so se budile v rodu mladoslovencev«.

In tako tudi je. Stritar bo ostal živa priča prizadevanj svojega časa, in tega časa naš pisatelj ni samo spremljal, temveč je stal pogosto v prvi vrsti med tistimi, ki so mu kazali pot napredka. Ne smemo pozabiti — če spomnimo le na dva primera — da je Stritar prvi, ki je pri nas opozarjal na socialno vprašanje, v pesmi in v teoretičnih razmišljanjih, in da je bil eden redkih, ki je znal in ki si je upal zavihteti bič satire, kakršnega so časi po njegovem pogosto pogrešali. Zato je v tem delu veliko takega, kot je zapisal v svojem pismu Stritarju že 1919. leta Ivan Prijatelj, »kar še sedaj živi in naprej deluje in na čemer mi sodobniki zidamo dalje in bodo verjetno zidali tudi naši potomci«.

Prav posebno mikavnost in tudi tehtnost pa dajeta novi izdaji Stritarjevega dela zadnja dva zvezka, ki nas seznanjata z doslej neobjavljenimi ali vsaj malokomu znanimi in neurejenimi pismi.

Stritar ni bil zgleden korespondent; mnogi primeri govore o tem, kako se je svojim dopisnikom, ki so si želeli vsaj teh vezi z njim, opravičeval zaradi vedno novih zamud in zaradi njihovih listov, ki jih je puščal brez odgovora. Doba pa, ki zajema njegovo korespondenco, ima nenavadno razsežnost — celih dvainsedemdeset let! — saj je pošiljal prva ohranjena pisma bratu že v zgodnjih šolskih dneh, zadnja, namenjena sinu, pa še v zadnjih mesecih pred smrtjo. V njih beremo o malo pomembnih, vsakdanjih

rečeh, pa spet o literarnih dogodkih in kulturnih problemih tistih dni in z marsikaterim podatkom nam pomagajo osvetliti Stritarjev čas, odkrivajo pa nam tudi — in v tem je predvsem njihova vrednost in pomen — intimne črte njegovega značaja, tiste reči torej, zaradi katerih je korespondenca raziskovalcu kulturne preteklosti pogosto važnejša kakor samo leposlovno delo pisatelja, ki bi mu radi prišli do dna.

Za vse to bomo našli veliko primerov v pismih samih. Tisto prvo, namenjeno spomladi 1850 bratu Andreju, pripoveduje res samo drobne, nepomembne zgodbice iz velikonočnih dni, ko je bil Stritar doma: »Nevtrudoma so dělali Tvoje nogovice; radi bi jih bili berš ko berš poslali; najéli so tudi eno, da je pomagala, namreč kaplanovo štrikarco, ona je delala kje v endán, pét parov jih je že bila naredila, ko jih pa enkrat poglédajo, so pa majhni takó, da so bili komej meni prav.« Še pisma istega leta, ki jih je pošiljal štirinajstletni študent iz Ljubljane, pa govore že tudi o prvih literarnih prizadevanjih in o pomembnosti tega početja, ki se je je mladi urednik kar dobro zavedal: »...veliko imam opraviti s pisarijo ‚Slavije‘, vsak teden je moram spisati jedno polo, pa zdaj bosta pa še dve, seveda zastonj, to ni drugače — ubraniti se je pa tudi ne morem.«

Zgodnja pisma Jurčiču, najstarejša med ohranjenimi, govore o pripravah za prvo skupno delo, za »Klasje«, in nam razodevajo Stritarjevo skrb za to tako pomembno pobudo; eno izmed pisem Josipu Cimpermanu, nekaj let mlajše, pa te literarne začetke in ta prvi skupni nastop Jurčiča in Stritarja z zanimivo izjavo dopolni: »Glejte, jaz sem človek, ki nij nikakor vstvarjen za javnost, celo za našo slovensko. Nikedar bi ne bil stopil pred svet, ko bi me ne bil g. Jurčič tako rekoč primoral. Saj se morebiti še spominjate rajnkega ‚Klasja‘...«

Med tistimi listi, ki pomagajo razjasniti Stritarjeve vezi s sodobniki, so posebno vabljava in pomembna pisma Levstiku, pa tudi tisti odlomki iz pisem drugim naslovljencem, v katerih je govora o Levstiku. Iz vseh teh dokumentov veje ljubezen do Levstika, skrb zanj, ki se zdi iskrena, veselje nad prijateljevimi uspehi in želja, da bi se mogel srečati z njim ne le v intimnem pomenku, temveč tudi pri skupnem delu. Tudi še po trinajstih letih molka, ko se je Levstik spet oglasil s suhim dopisom, se kaže Stritarjevo čustvo do njega nespremenjeno: »Najlepše, seveda, bilo bi, ko bi nas kedaj na Dunaji obiskál. Lep dan bi bil tisti za vso mojo malo družinico. Ne pozabi, jaz sem še vedno tisti proti tebi, kakoršen sem bil nekđaj, ko sva še krompir skupaj pekla...« Ali pa malo kasneje, v poslednjem pismu: »Ko bi ti hotel storiti meni prav, prav veliko veselje, veš, kaj bi?Prišel bi, kakoršen si, sem, k nam, v Gersthof. Sobica te čaka, prav prijetna, z balkonom, tu bi se dalo prav lepo živeti na večer svojega življenja.«

Med literarnimi vprašanji, ki jih Stritarjeva pisma osvetljujejo, je treba posebej spomniti na Zvon. Pisma Franu Levcu nam veliko govore o prizadevanjih, da bi ta tako pomembna slovenska revija dozorela v to, kar si je želel njen urednik, kasnejša pisma pa razodevajo Stritarjevo bolečino, ko se je oglasil Ljubljanski Zvon. »Jaz nisem vedel,« piše tisto leto Janku Kersniku, »da je srce moje tako navezano nanj! Dragi gospod! Kaj porečete, ako Vam povem, da mi vselej nekaj srce presune, ko čujem to ime? Zato ga tudi v roko ne vzamem! Gospod, ne sodite me, kakor druge ljudi, jaz sem poseben človek, in to je moja nesreča. Zvon je bil moj, in Zvon ni več moj!«

Vendar mu »solastništvo« Ljubljanskega Zvona, ki si ga je Stritar s tem pismom zaželel in zagotovil, ni prineslo zadovoljstva. Že njegovi prvi prispevki so Levca in njegov krog razočarali, Stritar se je čutil vse bolj odveč in z grenkim peresom je sporočal nekaj let kasneje uredniku: »Čas je, da storim, kar sem že dolgo časa nameraval. Naznanjam Vam torej, da od sedaj z naprejem ne bom več solastnik in tudi ne sotrudnik Ljubljanskemu Zvonu.«

Stritar je že več let prej dobro vedel — kdaj pa kdaj pa si je to tudi domišljjal — da ljudje odklanjajo njegovo delo. Bil je neverjetno zgodaj, veliko prezgodaj ostarel. To njegovo razpoloženje razodevajo že pisma Luizi Pesjakovi in Josipu Cimpermanu, pisma, ki jih je pošiljal komaj petin-tridesetletni ostareli mladenič. »Ne vem,« pripoveduje v svojem značilnem slogu Luizi Pesjakovi, »ali sem Vam že pisal, da je Boris Miran umerl? — Dolgo je nosil v sebi »smertni kal« in zato je bil zlasti zadnje dni nesterpno siten in čmeren. Jaz sam sem šel za njegovim pogrebom... Prav tako je z mano. Právi filister sem postal in to je dobro. Priden sem, pošten, soliden, miren, varčen in misli nemam ves dán, ki bi je ne smel brez greha imeti na veliki petek...« In ravno tako Cimpermanu: »Jaz sem strašno prazen in pust, pravi puščavnik, in gorjé človeku, kedor imá kaj z mano opraviti; za tó pa živim čisto zase. Pri vsem tém pa ne mislite, da se čutim bog vé kako nesrečnega — nasprotno, nikoli morebiti nijsem bil še tako zadovoljen sè svojim revnim življenjem.«

Domala v vseh razdobjih Stritarjevega življenja srečujemo njegov dvom v lastno delo, ali, nemara bo tako bolj prav: dvom v sodbo tistih, ki njegovo delo odklanjajo. »Svet ne mara mojega pisanja, sam pa pisati noče, — čuden svet!« toži Levcu že 1876. leta. »Kakor znam in morem jaz pisati, to ne ugaja sedanjemu rodu! Drug svet, drugo mišljenje in življenje! Kje so tisti časi, ko sem nekaj veljal Slovencem!« — tako se izpoveduje Turnerju 1904. leta in zelo podobno je pismo prijatelju Šeguli iz 1913. leta: »Hvala Vam lepa, da se me še prijazno spominjate, kar ni navada sploh pri mojih rojakih, ki me večinoma malo čislajo, nekateri pa kar naravnost zaničujejo.«

Zanimivo je, da je Stritar v zadnjih svojih letih — takrat, ko je bil zares star — pokončnejši, samozavestnejši in tudi telesno bolj čvrst kakor prej, ko si je umišljjal starost. »Čez toliko časa,« piše Šeguli jeseni 1917, »sem zopet prebral nekoliko svojih spisov in reči moram: ko bi ne bili moji, hvalil bi jih, prav s prepričanjem hvalil. Vse se mi vidi tako naravno in zdravo, iz življenja, tudi domačega posneto...« Ali pa izjava moža, ki si je že naložil deveti križ: »Vse v meni je, hvala Bogu, zdravo in krepko. Trudnosti kar ne poznam... Ali hodim pa vendar še, četudi počasi, svojih 5 do 6 ur na dan, če mi količkaj vreme dopušča...«

Taka so Stritarjeva pisma, skoraj ravno taka, kakršno je njegovo delo — od verzov do Pogovorov: veliko je v njih vsakdanjih besed in na pogled malo pomembnega pripovedovanja o sebi, ki pa skriva bogato gradivo za spoznavanje njegove osebnosti, intimnih črt te osebnosti, ki bi jih brez pisem teže razpletli; nič manj pa ni v njih gradiva, ki osvetljuje mimo sáme Stritarjeve podobe čas in razmere, sredi katerih mu je bilo živeti in od katerih je bilo marsikdaj odvisno vse to, kar je napisal, pa tudi tisto, česar prav zaradi svojega časa in njegovih razmer — ni napisal.

Zato so Stritarjeva pisma, zbrana v zadnjih dveh zvezkih, zaradi pisateljeve odkritosrčnosti, zaradi svoje bogate dokumentarne vrednosti, pa tudi

zaradi skrbi, s kakršno nam jih je posredoval urednik Zbranega dela — zanimiv in dragocen epilog k tej pomembni knjižni seriji, ki ji je ime: Zbrana dela Josipa Stritarja v desetih knjigah. Da bi prav kmalu dočakali še mono grafijo, za katero nam dajejo dosedanje »Opombe« dober obet!

Dušan Moravec

JUŠ KOZAK: RODNO MESTO

Videti je, da bo »Knjižnica Kondor« nadaljevala pot, ki si jo je svoj čas začrtalo »Klasje«: približati z literarno kritičnim aparatom dijaku in sploh ljubitelju književnosti naša reprezentativna literarna dela. Vendar je opaziti bistveno razliko v novi programski politiki: uredništvo je uvrstilo v repertoar tudi največja dela iz svetovne književnosti. Le nekaj bi še osvežilo prikupno širino: da bi posvetilo več pozornosti tistim vrhunskim delom iz svetovne književnosti, ki še niso bila doslej prevedena v slovenščino, pri tem pa upoštevalo tudi nekatera najboljša dela iz hrvaškega, srbskega in makedonskega slovstva. Sicer pa že kratek in površen pogled kaže, da so s srečno roko izbrana domača in tuja dela; želeli je, da bi se napovedi uresničevale še naprej brez nadležnih zamud ali celo nenadnega zastoja in da bi res že letos imeli v rokah knjige od Homerja do Hemingwaya in od Prešerna do Cirila Kosmača.

Trinajsti zvezek Kondorja* predstavlja novelistično ustvarjalnost Juša Kozaka; izbor iz »Mask« in »Celice« je s pisateljevim sodelovanjem pripravil Mitja Mejak in mu dodal korenit literarno kritičen pretres, v katerem z estetsko analizo vrednoti zastopane tekste, mimo tega pa oriše celotno pisateljevo duhovno fiziognomijo. Četudi si bo ljubitelj Kozakove umetniške besede brez dvoma zaželel še to in ono novelo, bo moral vendar priznati, da je urednik spričo omejenega prostora izbral take pripovedne tekste, ki najbolj nazorno predstavljajo bogato in raznovrstno pisateljevo ustvarjalnost.

Prva značilna poteza novel, ki jo bo opazil tudi mladi bralec, je lokacija: domala vse novele so tolikanj organsko vezane na ljubljanski teritorij, da je prav lokalni kolorit bistvena funkcionalna sestavina pripovedi. Ta resnica je pomembnejša, kot se zdi na prvi mah: pred Kozakom so se pisatelji večidel izogibali Ljubljane; bila jim je kvečjemu kratka in največkrat hudo brodolomna literarna ekskurzija, ki so se z nje brž povrnili na trdna rodna tla, se pravi k opisovanju življenja na vasi. Več izgovorov je spremljalo te neuspehe: češ da nimamo pravega meščanstva v evropskem smislu, da so tako imenovani boljši krogi sumljivo prepleškana jara gospoda, ki vsa krepko diši po kmečkih zaplatah; bolj energični pa so se povzpeli do višjih spoznanj: kategorično so zatrjevali, da je edino resnično in umetniške upodobitve vredno zgolj naravno kmetiško življenje. Le nečesa se ni nihče sramežljivo spomnil: da je treba prodirnega notranjega pogleda za dvojno resničnost, za resničnost povrhnjih mask in za globljo življenjsko resničnost, ki se skriva pod njimi. Zares: svet mesta je kompliciran svet, pogosto zakrit za prevleko videza in uglajenega vedenja, vendar zategadelj vseeno resničen; zato so

* Juš Kozak, Rodno mesto. Knjižnica Kondor. Mladinska knjiga. Ljubljana 1957.